

Баасы
келишимдик
баада

ЖАЛАЛ-АБАД
АКК

Январь

2020-жыл

№1 (204)

Биздин сунуш - сизге киреше! Белес

Жалал-Абад Айылдык Консультациялык кызматтын гезити

«Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоору

Жалал-Абад облусуна караштуу Ноокен районунун Шайдан айыл өкмөтүндө бир нече өз ара жардамдашуу топтору түзүлүп, иштеп жатышат. Алардын бири «Жаштык» мөмө-жемиштерди кургатуу тобу. Бул топ 15 мүчөдөн турат. Топтун лидери Мамытова Сүйүнбү эже топту жетектеп келет.

Туура тамактануу адатка айланды

Ар күнү кургатылган мөмө жегенди адатка айланттык

Топ мүчөлөрү ай сайын топтолушуп, топтук чогулуштарын өтүшүп, орто фонд топтоп турушат. Азыркы күндө топтун ортолук фонду 3200 сомду түзөт. Алар башында топтогон акчаларына коробка, как салганга кагаз баштыктарды алышып, талаа күндөргө активдүү катышып келишкен. Топтогон акчаларын ушундай топтук керектөөлөргө жумшашат. Топ мүчөлөрүнө долбоор тарабынан как кургатуучу 5 шкаф берилген, мөмө-жемиштер бышкан кезде аларды кургатуу менен алектенишет. Топ мүчөлөрүнө мөмө-жемиштерди кургатуу жана сактоо боюнча теориялык жана практикалык тренингдер өтүлгөн.

Азыркы күндө топ мүчөлөрү өздөрүнүн алган билимдерин колдонуу менен таза кактарды кургатып, сатып өздөрүнүн тамактануусунда колдонуп жатышат.

Биздин шкафтарды көрүшүп коңшуларыбыз кызыгышууда. Шкаф бошоп калган учурда мөмө-жемиштерин алып келишип кургатып кетишет. Аларга да окугандарыбызды, үйрөнгөндөрүбүздү айтып берип жайылтуудабыз. Күнүмдүк тамактануубузга кургатылган мөмө-жемиштерди көп колдоно баштадык, балдарыбызга компот да жасап беребиз. Келиндер ар кандай шириндиктерди бышырууда да кургатылган кактардан колдонушат.

Топтун мүчөсү Сулайманова Айнура

– Туура тамактануу долбоорунун алкагында биз көп нерсени үйрөндүк. Туура тамактанууну, колду туура жуунун эрежелерин, күнүмдүк рационду, үй шартында сүт азыктарынан сыр, творог жасоону, эң башкысы күнүмдүк тамактануубузга таза, тунук кургатылган мөмө-жемиштерди аралаштырууну үйрөндүк. Ар күнү кургатылган мөмө жегенди адат кылып алдык. Бул биздин ден соолугубуз үчүн эң маанилүү экенин түшүндүк.

Топтун лидери Сүйүн эже:
– Биз мурда кактарды цементтин үстүндө же шифердин бетине жайып кургатчубуз. Жамгыр жааса же шамал болсо аябай булганып, капкара болуп кургачу. Аны же сата албай же жей албай кыйналчубуз, сатсак да өтө арзан баада кетчү. Бир топ болуп биригип иштешкенден бери долбоор тарабынан как кургатуучу шкаф алдык. Анда мөмө-жемиштерди кургатуу-ну жана сактоону үйрөндүк.

Бул шкафтын жакшы жери жамгырда, шамалда да эч нерсе болбой тура берет экен. Мөмө-жемиштерибиз таза, тунук кургайт, сатканга да, жегенге да жакшы. Мурда кургаткан кактарыбызга тез эле курт түшүп, көпчүлүгү жараксыз болуп, төгүп таштоого аргасыз болчу элек. Кадимки эле аш тузу менен кургатылган мөмө-жемиштерди сактоону үйрөндүк. Сонун сакталат экен, үйрөнгөнүбүздөй сактап, жазга чейин курт түшүрбөй жеп жатабыз.

Бул иш-чаралар «Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоорунун алкагында «FSDS» Туруктуу өнүгүүнүн сунуштары уюмунун колдоосу менен, Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан аткарылууда.

**Бурмакан КАЧКЫНОВА,
ЖА АККнын консультанты**

2-бет

Туура тамактануу...

4-бет

Жашылчанын 11 түрү

5-бет

Базардан бадыраң...

6-бет

Парникте көчөт...

7-бет

Тооктордун ылаңдары

Мөмөлүү бактарды бутуо

Бак-дарактарды бутуонун философиясы

Туура буталган дарактар жакшы табигый көрүнүшкө ээ. Даракты бутап жаткан адис абдан сезимталдуу болуш керек. Себеби ал адам дарактын сапаттарын сактап калып, анын биологиясын жана бутуо эрежелерин билиш керек!

Бутуонун пайдалуу жактары

1. Дарактын ден соолугун сактайт:
  - а) Кургап калган, зыян тийген же куурап бара жаткан бутактары алынат;
  - б) Х формасында өсүп жаткан шактар алынат, себеби алар бири-бирине зыян берип, илдетке чалдыктырат;
  - с) Илдетке чалдыккан шактар жерге түшө электен мурда алып ташташ керек;
  - д) Жараланган шактарды дарылоо зарыл.

2. Мөмөлүү даракты жашартат – эски шактар алынып жаш, мол түшүм бере турган шактарга мүмкүнчүлүк жаратуу (жылына 3/1 гана алынат, андан ашпашы керек).
3. Мөмөлүү дарактарга жакшы көрүнүш берет да ал дарактын керектүүлүгү артат.
4. Дарактын өсүп кетишине жана мөмөсүн жогору жакка алып кетишине тоскоолдук кылат. Тактап айтканда, дарактын түрүнө карап, аны отургузуу ордун туура табуу керек. Мисалы: жер таар же аз болсо карлик же полукарлик, огороддо жер аз болсо колоновидный тибиндеги мөмөлүү дарактар-

ды тигүүнү сунуштайбыз. Мында – дарактын көлөкөсү түшпөйт жана шактабайт. Ал эми жер кеңири болсо жөнөкөй дарактарды тиксе ыңгайлуу.

5. Мөмөлүү дарактар:

- а) Түшүмдү көбөйтөт;
- б) 45 градустагы күчтүү шактар калтырылат (ал шактар оор түшүмдү көтөрөт);
- в) Ылдый жакка же тике өскөн шактар алынат алардын күчү мөмөгө берилет – бул мөмөлөргө пайдалуу;
- г) Мөмөлүү шактар сакталып керексиз шактар алынат.

Качан бутуо керек?

Бутуонун эң жакшы убактысы бул дарактын уктап жаткан мезгили (Март, Ноябрь). Бирок бутуо-ну жыл бою жүргүзсө да болот. Мисалы, кургап калган же илдет түшкөн шактарды каалаган убакытта алып таштаса болот. Дайыма эсте тутуу зарыл, дарактар уктап жатканда бутуо дарактардын бакубат өсүшүнө салым кошот. Дарактар өсүп жаткан мезгилде буталса анын өсүшүн токтотот. Бирок жайында бутуону көп жолу жүргүзүү даракка зыян берет. Эрте жазда же кеч күздө бутуо сунушталбайт. Анткени, ал мезгилде алар өтө назик болуп бутуо терс таасир этет.

Кыскача айтканда бутуо:

- ◆ Мөмөнүн санын көбөйтөт.
- ◆ Илдеттер жана зыянкөчтөрдүн көбөйүшүнө тоскоолдук кылат.
- ◆ Даракка жакшы көрүнүш берет.
- ◆ Дарактын өмүрүн узартат.
- ◆ Бутуодон отун чыгат.

Бутуо ыкмалары

Бак-дарактарды бутуо айрыкча мөмөлүү дарактарды бутуо анын түшүмүнө чоң таасирин бере турганын эстен чыгарбообуз тийиш. Мисалы, мөмөлүү даракты алсак, алманы бутуо абанын температурасы 0С төмөн болбогон мезгилден тартып жүргүзүлөт. Бул процесс негизинен ар жыл сайын аткарылышы тийиш. Биринчи

кезекте алманын куураган же жарым-жартылай куурап бараткан, карыган шактарды этияттык менен аралап алып салуу зарыл. Алманы туура бутуо менен биз алма шагын жашартуу процессин да бирге аткарабыз. Бул процесс бүткөндөн кийин алма дарагын төмөн жагынан жогору карай бутуо иштерин жүргүзөбүз. Бул процессте туура өспөгөн, бири – бирине тийишип калган, бир бутактын үстүнө экинчи бутак жатып калган жана бири-бирине көлөкө түшүрүүчү ашыкча бутактары бак кайчысы же кол араа менен алынып ташталат. Төмөндөн жогору карай бутуо дарактын жалпы боюнун ортосуна чейин жүргүзүлөт. Бутуонун андан кийинки процесси дарактын үстү тарабынан төмөн көздөй жүрөт. Туура эмес, узарып кеткен бутактар, үстүнөн алдына күн тийгизбей көлөкө түшүрүүчү ашыкча шактар алынып ташталат. Биз мөмөлөө шактардын көптүгүнө кызыкпай, алардын толук кандуу мөмө берүү мүмкүнчүлүгүн эске алышыбыз зарыл.

Андыктан бак-дарактарыңызга кам көрүүнү эстен чыгарбаңыздар. Бак-дарактарыңды бутайт элем, бирок адис бутаса андан да жакшы болот эле дегендер бизге кайрылыңыздар, сиздер үчүн акылуу кызматтарды көрсөтүүгө дайым даярбыз!!!

ЖА АКК

Өз колуң менен органикалык жер семирткич даярдоого болот

Компосттоо бул органикалык затты кайра колдонуу методу. Ал көбүнчө өсүмдүктөрдүн калдыктарынан жасалат. Компосттоо процессинде бул органикалык заттар микроорганизмдердин жардамы менен чирийт.

КОМПОСТООНУН ПРИНЦИПТЕРИ

Компосттолуучу жер жакын жерде болууга сунушталат, анткени үзгүлтүксүз барып турууга жана байкоо жүргүзүүгө жеңил болот. Фермердин үйүнө жакын аралыктагы көлөкөлүү жана шамалдан калкалаочу жер оптималдуу чечим болуп эсептелинет. Теректер жана дубалдарга окшогон шарттар шамалдан жана күндөн сактайт. Мүмкүнчүлүк болсо, жайгаштырылган жер алмаштырылбаш керек. Огороддун ичиндеги жер сунушталат, анткени көптөгөн чарба калдыктары ошол жерден табылат.

Материалдар жетиштүү болгон кезде, узун материалдар 10 см ден ашырбай кесилет. Андан кийин, бардык компоненттерди аралаштыруу менен компосттоону баштаса болот. Компоненттер канчалык жакшы аралашса чирүү процесси ошончолук бат болот. Компосттоону ар кайсы убакытта баштаса болот. Компост өндүрүүгө көп суу керектелет.

Суунун жакшы камсыз болушу:

- ▲ Саман жана пленка менен жабуунун жардамы менен суунун буулануусун азайтуу.
- ▲ Жамгыр жаап калса жапкычты алып салуу.
- ▲ Нымдуулукту байкоо менен суу куюп туруу.
- ▲ Үймөктөгү өсүмдүктөрдү жулуп таштоо аркылуу болот.

Желдетүү компосттоо процессинде маанилүү

- ▲ Материалдарды 10 см ден көп эмес кесүү.
- ▲ Катуу жана жука материалдарды абайлап аралаштыруу.
- ▲ Жыгач таяк менен тешиктерди жасоо.
- ▲ Компосту коңторуу, оодаруу аркылуу болот.

КОМПОСТ ДАЯДОО ҮЧҮН ОН СУНУШ

1. Компост даярдоо үчүн жерди туура тандоо маанилүү. Компосту дайыма бир эле жерде өндүрүүнүз.
2. Башка материалдар менен аралаштыра элек кезде бутактарды жана сөңгөктөрдү 10 см ден ашык эмес өлчөмдө кесиниз.
3. Компост өндүрүүнү баштаганга чейин чарбадагы болгон органикалык заттарды чогултуңуз.
4. Компостту даярдаган учурда катмарлары таптабоо керек.
5. Көмүртөккө жана азотко бай материалдарды колдонуңуз.
6. Үймөккө кошулган кык же эски компост чирүү процессин жакшыртат.
7. Компосттун нымдуулугун байкаңыз жана суу керек болсо кошунуз.
8. Компост кургап кетпеш үчүн самандуу ылай менен шыбаңыз.
9. Чирүү процессин тездетүү үчүн компосту оодарып туруңуз.
10. Компосттун өңү күрөң же кара тартканда жана жагымдуу жытка ээ болгондо колдонуңуз.

Компосттун температурасы 3 фазадан өтөт: ысытуу, муздатуу жана жетилүү фазасы. Ысытуу фазасында негизинен бактерия активдүү келип, үймөктүн температурасы 60-70°С чейин жетет жана көбүнчө ушул деңгээлде 2-3 жума турат.

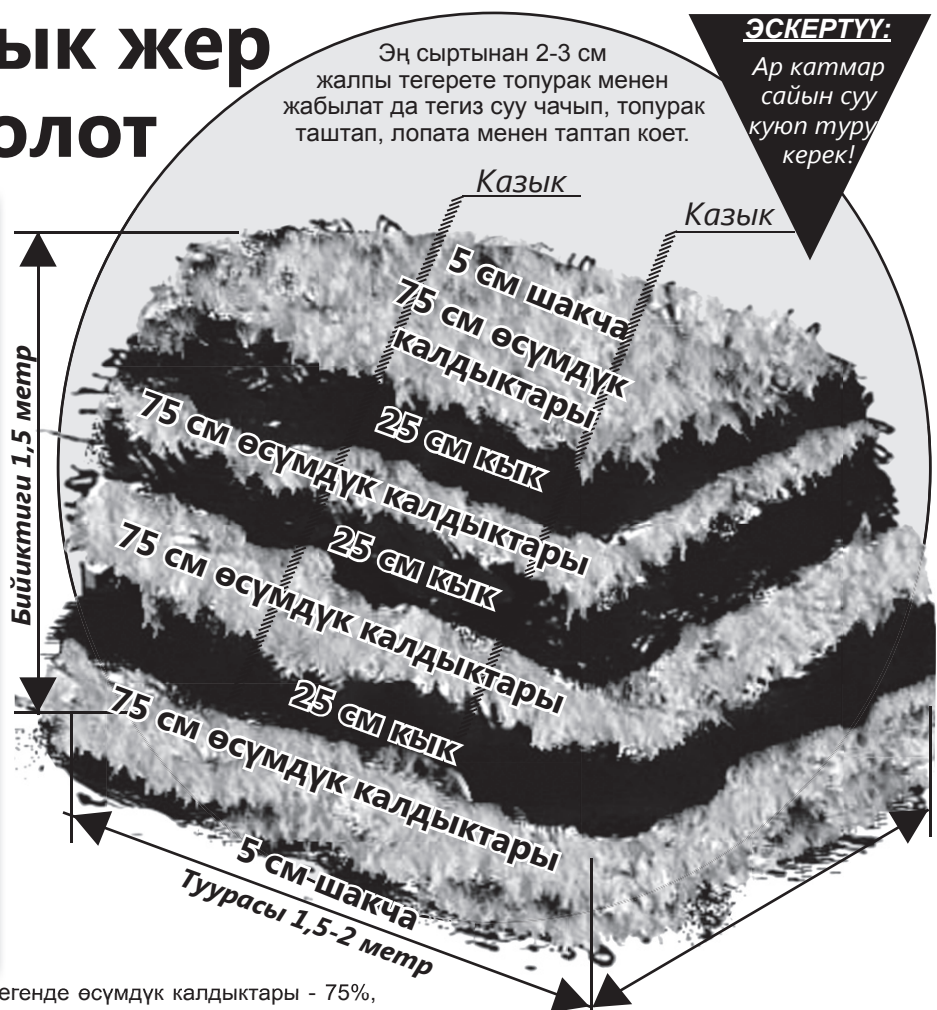
Компосту жасоонун шарттары

- ▲ Компост жылуу мезгилде (жаз-жай) айларында жасалса жердин үстүңкү катмарына, күндүн нуру түз тийбеген бир дарактын көлөкөсүнө, суу каптап кетпей турган жер тандалат.
- ▲ Компосттун туурасы 1,5-2 метр узундугу-шартка, керектөөгө жараша, бийиктиги – жаңы жасап бүткөндө - адам боюнан бир аз жапызыраак жасалат, тапталгандан кийин улам жапырылып чөгө баштайт.
- ▲ Компост жасоодо керектелүүчү материалдардын бири-бирине болгон катышы маанилүү: Мисалы: Кургак зат менен

эсептегенде өсүмдүк калдыктары - 75%, жаныбарлардын кыктары – 25% катышта аралаштырылып жасалса, компосттун көмүртөк менен азоттун катышы туура оптималдуу шартта болуп чирүү процесси жакшы жүрөт.

Компост жасоонун кадамдары:

1. Жердин бетине майда шакчалар ташталат – 5 см.
  2. Өсүмдүк калдыктары – 75 см.
  3. Мал жандыктардын кыктары – 25 см.
  4. Суу куюлат.
  5. Шыбалат.
- Бул компост жасоонун бутерброд методу деп аталат, катмар улам кайталанып отуруп жасалат. Компостко жоон таяк сайып коюу керек. Себеби ал аркылуу компостко суу куюш керекпи аныктайбыз. Экинчиден компост туура жасалган болсо таяктын компостто жайгашкан учу кол күйөр-күйбөс болуп кызый баштайт.

КОМПОСТТУ КАЧАН ЖАНА КАНТИП КОЛДОНУУ КЕРЕК

Компост аны даярдоого колдонулган баштапкы материалдар билинбей, бир түрдүү массага айланган учурда колдонулат. Жетилген компост күрөң же кара өң тартып жагымдуу жытка ээ болот. Компост даяр болгонго чейинки эң маанилүү фаза болуп ысытуу фазасы болуп эсептелинет. Компостту 7-8 см тереңдикте өсүмдүктөрдүн тамырына жакын берүү сунушталат. Компост сейрек жана баалуу жер семирткич. Көбүнчө бардык талаага жетиштүү көлөмдөгү жер семирткич өндүрүү мүмкүн эмес. Ошондуктан, фермерлер компостту кайсы жерге колдонуу пайдалуураак экени жөнүндө ойлонушу керек. Көчөттөргө жана питомниктерге колдонуу жогорку натыйжалуулукка жеткизет. Компостту жашылчаларга колдонуу алардын өсүүсүн жана жетилүүсүн тездетет. Компост өсүмдүккө негизги азык заттарды камсыздайт. 1 гектарга 20 тонна компост колдонуу сунушталат.

ЖА АКК

«Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоору

Жыл ичинде 2 жолу түшүм алган айым

Долбор алкагында жергиликтүү элдердин тамактануусун жакшыртуу, түркүндөштүрүү максатында мөмө-жемиштерди үзгүлтүксүз колдонуу үчүн чакан күнөсканаларды жайылтуудабыз.

2018-жылдын февраль айында Ноокен районунун Ак-Жийде айылында чакан күнөскананы куруу, иштетүү, айылдын элдерин жашылча жемиштер менен камсыздоо максатында маалымат жыйыны өткөрүлгөн. Жыйынты-

гында айыл тургундарынын колдоосу менен Стамбекова Гүлай демо-фермер катары тандалып алынган. Мында «Ынтымак» тобу түзүлүп, устав жана протоколдор иштелип чыккан. Топ мүчөлөрү менен туруктуулукту сактоо мак-

сатында ортолук фонд жыйноо чечими кабыл алынды. Ошол эле жылдын 24-августунда чакан күнөскана курулуп, Стамбекова Гүлай эже менен келишим түзүлдү.

Гүлай эже бул күнгө чейин күнөсканада жашылча жемиштерди өстүрүп көргөн эмес. Бирок аракетчилдиги, натыйжа көрсөтүүсү, кызыгуусу менен ийгиликтерге жетише алды.

Күнөскана курулгандан баштап топурак аралашмасын даярдап, жашылча көчөттөрдү өстүрүп, күздүк түшүм алууга камдана баштады. Ошол убакта күнөсканада жашылча өстүрүү технологиясы боюнча маалыматы аз эле.

ЖА АККнын тренер-консультанты Төрөгелдиев Муктар «Ынтымак» тобунун мүчөлөрүнө күнөсканада жашылча өстүрүүгө тийиштүү практикалык жана теориялык тренингдерди өттү. Бул тренингдердин натыйжалуулугу, маанилүүлүгү Гүлай эжеге тез

таасирин тийгизди, кошумча мотивация болду.

40 м² аянтты түзгөн күнөсканага 100 даана жергиликтүү сорттогу помидорду эгип, 4-5 жолу сугарып, чөптөрүн чаап, илдет-зыянкечтерге каршы биологиялык дары-дармектерди колдонуп өстүрдү. Күзгү помидор орто түшүм берип, ар бир түптөн 3 кг га чейин түшүм алып жатты. Экономикалык анализ боюнча күнөскана курулган жылы 235 кг түшүм алып, айыл тургундарына, дүкөндөргө 1 кг помидорду 40 сомдон 60 сомго чейин сатып, биологиялык жер семирткичтерге, дары-дармектерге кетирилген чыгымдардан тышкары 11 750 сом пайда тапты.

Өз тажрыйбасын ашыра баштаган Гүлай эже, 2019-жылы эрте жазда 100 даана помидор өстүрүп, 400 кг түшүм алды. Анын таза пайдасы 13 380 сомду түздү.

Баарына маалым болгондой күнөсканада жыл ичинде 2 жолу түшүм алууга болот. Ал талаадагы жашылча жемиштер бышып, базарларга сатыла баштаганга чейин же талаадагы жашылча жемиштер бышып бүтүп, 15 күн кечирээк түшүм алууга болот. Ошол себептен Стамбекова Гүлай эже күнөсканада экинчи түшүм алууга бадыраң өстүрдү.

Ийгиликке жетүү үчүн алдыдагы тоскоолдуктарга дуушар болосуң демекчи, Гүлай эже күздүк түшүмүн бир топ кыйынчылыктар менен алды. Ал күнөсканага 125 даана «Орзу» сортундагы бадыраң экти. Бадыраң көп суу талап кылгандыктан 10 жолу сугарып, асырап карап жатты. Күз айларынын биринде айттырбай келген суукка бадырандарды оорутуп алды. Натыйжада бадырандары жакшы болбой жалпы 9600 сом пайда тапты.

Азыркы күндө күнөскананын ичи бош турбасын деп, көк чөптөрдү, жусай өстүрүп жатат. Жаз келсе, тамчылатып суугаруу системасын орнотуп, помидор эгүүнү пландады.

Бул иш-чаралар «Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоорунун алкагында "FSDS" Туруктуу өнүгүүнүн сунуштары уюмунун колдоосу менен, Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан аткарылууда.

Роман МУРЗАКУЛОВ, ЖА АККнын консультанты

«Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоору

Жашылчанын 11 түрүн өстүргөн «Үмүт» тобу

Жалал-Абад облусунун Ноокен районундагы Шайдан айыл өкмөтүнүн Алма айылында «Үмүт» өз ара жардамдашуу тобу түзүлгөн. Топтун 15 мүчөсү бар. Топтун лидери Назгүл Ибайдуллаева. Топ мүчөлөрүнө долбоор тарабынан 11 түр жашылчанын үрөндөрү берилген. Жазда берилген жашылчанын сапаттуу үрөндөрүн парникте себишип, көчөт жетилтип, өз жашылча бакчаларына эгишкен. Натыйжада помидор, бадыраң, пияз, сабиз, кызылча, укроп, шпинат, капуста, түстүү капуста, ашкабак жана брокколи капустасын эгип алышты. Топ мүчөлөрүнө жашылчаларды өстүрүү технологиясы, илдет, зыянкечтердин алдын алуу жана күрөшүү жолдору боюнча тренингдер өтүлдү. Жашылчалардын өсүү мезгилинде консультанттар тарабынан көзөмөл жүргүзүлүп турду. Сапаттуу үрөндөр илдет-зыянкечтерге туруктуу келип, түшүмү мол болду.

Топ мүчөлөрүнүн алды 9000 сом киреше алып, өздөрү жайы менен тамак-ашка колдонушту, консервалашты, ашканын сатып, үй-бүлөлөр кошумча киреше табышты. Мындан сырткары топ мүчөлөрүнө туура жана пайдалуу тамактануу деген эмне, жашылча-жемиштердин пайдалуулугу, үй шартында сүт азыктарынан

кантип сыр, быштак ж.б жасап, күнүмдүк тамактануу рационана кошсо боло тургандыгы айтылып, практикада көрсөтүлдү. Туура тамактануу долбоорунун алкагында 2019-жылдын июль айында Ноокен районунун Шайдан айыл өкмөтүндө райондук деңгээлде Талаа күнү өткөрүлдү. Талаа күнгө топ мүчөлөрү активдүү катышып, өздөрү өстүргөн жашылчанын түрлөрүн, консерва түрүндө даярдаган азыктарын көргөзмөгө алып чыгышты. Талаа күндө топтун мүчөсү Аликулова Айнагүл жашылча бакчасында өстүрүлгөн жашылчаларын үлгү катары талаа күнгө келген конокторго даңазалады. Айнагүл эже келген конокторго өзүнүн тажрыйбасынан бөлүштү жана ал конокторго өзү өстүрүп жаткан смалактан (шпинат) жасалган самсаларды, помидор, бадыраң ж.б. жашылчаларын көрсөтүп, ооз тийгизди.

Айнагүл эже:

«Бул биз өстүрүп жаткан жашылчалардын үрөнү өтө түшүмдүү экен. Илдет-зыянкечтерге туруктуу келээрин байкадым. Себеби жылда базардан алып келип эккен жашылчаларым бир түшүм бергенден кийин эле саргайып, кургап жок болот эле, бул жашылчалар күзгө чейин боло берет экен. Мага смалак өтө жакты. Мурда смалак дегенди билчү эмеспиз, биринчи жолу эгип жатам, топтун бардык мүчөлөрүнө эле жакты. Себеби биз көк самса же көк чүчпараны эрте жазда эле жечүбүз да. Ал эми смалактан жасалган самсаларды жыл бою жасап жесе болот экен.

Смалактын керектүү жалбырактарын кыркып алгандан кийин кайра жаңы жалбырактары өсүп чыга бергени жакшы тура. Үйдөгүлөргө да абдан жакты, күнүгө болбосо да күн алыс сам-

са жасап жеп жаттык. Помидор, бадырандар да өтө түшүмдүү, ашкабактарыбыз ширин чыкты. Буйруса быйыл да ушул үрөндөрдөн сатып алып эгем деп пландап жатам. Долбоор менен иштешпеген көпчүлүк үйдө отурган аялдар базардагы аламан үрөндөрдү алып келип эгишпей, ЖА АККнын сунуштаган жашылча үрөндөрүнөн эгишсе демекчимин. Бул биздин туура тамактануубузга жакшы өбөлгө болот.

Бул иш-чаралар «Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоорунун алкагында "FSDS" Туруктуу өнүгүүнүн сунуштары уюмунун колдоосу менен, Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан аткарылууда.

СМАЛАКТАН ДАЯРДАЛГАН АЗЫКТАР

Дымдалган шпинат

Негизги азыктар: Шпинат, каймак май, пияз.

Даярдоо ыкмасы:

Шпинаттын жаш жалбырагын жууп, кастрюльга салып, туз, шекер, каймак май кошуп, жумшарганча жабылуу капкактын алдында дымдайт. Бир баш тууралган пиязды өсүмдүк майында жумшартып кууруп алып, демделген шпинат менен кошуп, аралаштырат. Бул тамакты салат катары жана эт же жашылча тамагына гарнир катары пайдаланса болот.

Жашыл ци

Негизги азыктар: Шпинат, ат кулак, картошка, сабиз, пияз, жумуртка, көк чөп, сметана.

Даярдоо ыкмасы:

Пиязды жумшартып кууруп алып, шпинаттын жана атулактын жалбырагын кошуп, бардыгын чогуу капкакты жаап дымдайт. Эт же жашылча шорпосун даярдайт (картошка, сабиз же баш пияз менен). Шорпого демделген көк чөптү кошуп, кайнатат. Даяр циде тоголок бышырылган жумуртканы туурап, сметананы жана жаңы көк чөптү кошот.

Шпинаттан запеканка

Негизги азыктар: шпинат, жумуртка, каймак, май, туз, шекер, кесме.

Даярдоо ыкмасы:

Шпинаттын жаш жалбырактарын жууп, туурап, кайнак сууну жаба куят. Кесмени өзүнчө бышырып, чыпкадан өткөрүп алат, даяр шпинат менен аралаштырып, чийки жумуртка, шекер, туз, каймак май кошуп, казанга салып же духовкада бышырат. Бул толук кандуу эртең мененки же кечки тамак. Анткени аларда белоктор, углеводдор жана жашылчалар бар. Тамакты даярдоодо йоддолгон тузду колдонула. Жаңы жашылчалар, көк чөп, мөмө жана жер-жемиштер тамактануунун алмаштырылгыс азыктары, андыктан биздин күнүмдүк рационубузда алар 400 граммдан аз болбошу керек.

Даярдаган Бурмакан КАЧКЫНОВА

«Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоору

2019-жылы Ала-Бука районунун 8 айылында туура жана түркүндөштүрүп тамактануу системасын жөнгө салуу жумуштарын баштадык. Күнөсканага кызыккан фермерлерди тандап, 4 даана темирден, 12 даана жыгачтан күнөскана куруп берүү планы коюлган болчу. Жыл ичинде 4 темир жана 22 жыгачтуу күнөскана курулуп ишке түшүрүлдү.

Базардан бадыраң алышты эстен чыгардык

Ала-Бука районунун Достук айылынын тургуну Хусанбаева Саёранын кубанычы...

Март айынын баштарында Достук айылында үрөндүк картошка өндүрүү боюнча өз ара жардамдашуу топторун түзүү керектиги жөнүндө фермерлерге билдирүү жасап анын артынан күнөскана курууга кызыккан жана күнөсканада жашылчалардын көчөтүн, ошондой эле жашылчаларды өндүрүү кирешелүү экендигин түшүндүрдүм. Топ мүчөлөрүнүн бирөөсү үй-бүлөсү менен көчөт өндүрүп, базарда сатып киреше тапкан дыйкан эже бар деп айтып калышты. Анда ошол эжени долбоорго тартсамбы деген ой келип, ага кайрылдым. Ал эже Хусанбаева Саёра болчу.

Саёра эженин айтымында: «Жашым 51де, 3 кыз 1 уулдун энесимин, жолдошум 55 жашта. Тилекке каршы жолдошум 1988-жылы курулуш аянтында кулап түшүп, көзү көрбөй калган. Үй тиричилиги, талаачылык менен алектенип, кыш куюп саттык. Өзүм жаш кезимден жашылча көчөттөрүн өстүрүп, базарга чыгарып сатып жүргөм. Күндөрдүн биринде Араббой аке келип, «Тамактанууну жакшыртуу» деген долбоор боюнча маалымат берип, күнөскана курууга мүмкүнчүлүк бар экендигин айтып, күнөскана кирешелүү тармак экендигин, биздин үй-бүлө күнөскананы куруп берүүгө өтө дал келишин түшүндүрдү. Жыгач күнөскана куруу үчүн жыгачыбыз жок, кура турган адамдарга каражатыбыз жоктугун айттык. Анда Араббой аке «Пенсия аласыздар, ошондо 7600 сом төгөсүздөр, мында сиздерге 30 000 сомдук күнөскананы куруп орнотууда көмөк болот, окутуулар болот. Бул шартка көнсөңүздөр май айында күнөскана өздүк төлөм наркын сиздерге таап берет» - деди.

Жолдошум, келиним болуп макулдашып, күнөскана курууну чечтик. Шаарда иштеп жүргөн балам 2-3 күнгө келип калып, 20 кап кык таап келип күнөскана курула турган жерге салып, топуракка аралаштырып, даярдап берип кетти.

Айылдан жана коңшу аялдардан «Сайрам» деген топ түздүм. Күнөскана жөнүндө аялдар уккан бирок, эч ким кура элегин баса белгилешти. Андан тышкары күнөскананын түрлөрү, жерин даярдоо, ысытуу системалары, күнөскананын ичинде өстүрүлүүчү жашылчалар, алардын сорттору, көчөт даярдоо технологиялары, көчөттөрдү өстүрүү, күнөсканага отургузуу, суугаруу системасы, зыянкеч жана илдеттер менен күрөшүү, көчөттөрдү асыроо жолдорун окууларда үйрөндүк. Стаканчаларда помидор жана бадыраңдын көчөттөрүн өстүрүүгө кириштим.

Тез өтпөй эле, март айынын баштапкы күндөрү Араббой аке Жалал-Абаддан келген усталар менен келип, бир жарым күндө күнөскана куруп беришти. Күнөскана курулуп бүтүп 4 күн өтпөстөн Араббой аке окуу өткөрүп, практика жүзүндө сууга салынган смалак жана помидордун уруктарын аялдардын катышуусу менен күнөсканага эктик. Смалакты күнөскананын айлана тегерегине 35 сантиметрге 4 катар кылып орточо 9 м² жерге эгилди.

Араббой акеден алынган «Султан» жана 12 миң даана «Павлина» сортундагы помидор уругунан күнөскананын ичине 8 м² жерге эктик. Стаканчаларда «Орзу» сортундагы бадыраң көчөттөрүн жана «Буран» сортундагы помидор көчөттөрүн эгип, түнү-күнү карай баштадым.

Сууга салынган смалак үрөнү (8 күн), 3 күн суусу алмаштырылып, ысык үй шартында өндүрүлүп, эгилген помидор үрөндөрү тез эле 9-10- күндө өнүп чыкты.

Бадыраң көчөттөрү өнүп чыккандан баштап 25 күн өткөндө бирин-серин гүлдөй баштаганда 75 даана көчөттү күнөсканага отургуздум. Стаканчалардагы помидор көчөттөрүн стаканчаларга уруктарды салгандан баштап, 48чи күнү 70 даана көчөт отургуздум. Тамчылатып сугаруу системасынын ишин толугу менен үйрөнүп калдым жана өтө жеңил боло турган курулма экендигине ынандым.

Эгилген смалак өтө тез өсөт экен (мурда эч эгип көрбөгөн элем). Апрель айынын баштарында эле жалбырактарын тамак ашка пайдаланса боло турган болуп калды. Ошол мезгилде базарда коңшу мамлекеттен алып келинген сма-

лактын 1 килограммы 60-70 сомдон сатылып жатканын көрдүм.

Смалакты кошуналарга бердим жана саттым, тамак-ашка пайдаландым. Базарда смалак көбөйүп, бир аз арзандап калганда саттым. Бардыгы болуп дээрлик 100 кг ды түзүп, 3000 сом киреше таптым. Артынан эгилген помидор көчөттөрүмдү 1 сомдон тартып 50 тыйынга чейин ар бир даанасын саттым. Көчөттөрүмдү өтө сапаттуу үрөндөрдөн өндүргөнүмдү башка топторду окутуп жатканда Араббой аке айткан эле. Ошондон улам көчөттөрдүн көпчүлүгүн өзүмдүн айылымдын тургундары сатып алып кетишти. Бардыгы болуп помидор көчөттөн 4100 сом киреше алдым.

Эгилген бадыраң көчөттөрүм өтө тез өсүп, гүлдөй баштады. Араббой аке окууларда айтканындай 3-4-гүлүн, жалбырактарын алып жаттым. 45-46 күндө түшүм берүүнү баштады. Мен тимеле көргөн көзүмө ишенбей, толкундандым. Ар 3-4 күндө 10-12 килограмм бадыраң үзүп, сатууга чыгара баштадым. Үй-бүлөдө базардан бадыраң алышты эстен чыгардык, кошуналар да жаңы үзүлгөн бадыраңга үйрөнө башташты.

Эгилген помидор да өтө жакшы өсүп 5-6 баштан түйүп кызара баштады. Помидордон да киреше түшө баштады. Базардан 5 сом арзан сатканымда, үйдөн эле көпчүлүгү сатып алып кетип жатышты. Июль айынын баштарында Араббой аке келип райондук талаа күнү өткөрүлөт, сен күнөскананды даярда, 100дөн ашык райондун башка айыл-

дарынан фермерлер, облустан адистер жана кызыккан дыйкандар келип көрүшөт деди. Мен чочулап кеттим. 10-июль күнү, талаа күндүн катышуучулары кайра-кайра 4 жолу (60-80 фермерлер) келишип, күнөсканадагы жумуштар менен таанышып, алынган түшүм жөнүндө угушуп, күнөскананын ичине кирип көрүшүп, көпчүлүгү рахматын айтышканда курсант болгонумдан көзүмө жаш келгенин өзүм да билбей калдым. Биздин үйгө ушунчалык ар тараптан фермерлер келет деп ойлогон да эмесмин. Ошол күнү күнөскананын 7600 сомдук кайтарымын ЖА АККнын Жалал-Абаддан келген адисине рахматыбызды айтып тапшырдык.

Эсеп жүргүзүүнү ар дайым жазып жүргөн болчубуз. Жалпы 100 кг смалак-3000 сом, помидор 235 кг-13 000 сом, ал эми бадыраңдан 260 кг-12000 сом пайда таптым. Ал эми алынган помидор жана бадыраң түшүмүнөн 28 даана 3 л банкада түрлөп кышка карата салат камдап алдык.

Жалпы күнөсканадан 35 000 сомдон ашык пайда алдык. Ал эми кетирген чыгашаларыбыз негизинен үрөн сатып алганыбыз эле болбосо, мээнетибизден башка чыгым деле кеткен жок. Орточо алганда күнүнө 1-2 сааттан убакыт жумшадым, бардыгы болуп 4000-5000 сомдой каражат кетти десем жаңылышпаган болом.

Помидор жана бадыраңдын түшүмүн август айынын акырына чейин жыйнап, аларды жулуп салып, кайрадан бадыраң эгип, 2-түшүмүн да алдык.

Мен Жалал-Абад АККга ыраазычылыгымды билдиремин жана ишинерге ийгилик тилеймин. Күнөскана куруп берген Салижан Закировго, долбоордун координатору Махабат Караевага, Каныкей Мырзаевага, кеңешчи Араббой акеге үй-бүлөбүздүн атынан ыраазычылыгыбызды билдиремин

Жолдошум менен 2020-жылы экинчи күнөскананы куруп алууну чечтик жана айылыбызда бизден башка 6 даана күнөскана курулганын угуп, аябай кубандык.

Бул иш-чаралар «Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоорунун алкагында «FSDS» Туруктуу өнүгүүнүн сунуштары уюмунун колдоосу менен, Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан аткарылууда.

Араббой ХАМДАМОВ,
ЖА АККнын агроном-консультанты

«Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоору

2018-жылдын март айында консультант Акматов Эмил агайдан туура жана түркүндөштүрүп тамактануу системасын жөнгө салуу (FSDS) долбоору жүрүп жатканын, анда бал аарычылык боюнча да аткарылуучу иштер бар экени жөнүндө билдим. Бал аары багууну каалаган бал аарычы фермерлер өз ара топ түзүп жаңы "Карпат" породасындагы аары бүлөлөрүн алып келүү жана көбөйтүп колдонууга мүмкүнчүлүгү бар экенин айтты.

Балды көп чогулткан "Карпат" аарылары

"КАРПАТ" ПОРОДАСЫНДАГЫ БАЛ ААРЫЛАРЫН ЖЕРГИЛИКТҮҮ ААРЫЛАРГА САЛЫШТЫРСАК:

- ◆ Алар тез көбөйүшөт.
- ◆ Агрессивдүү эмес.
- ◆ Тез жана көп бал топтошот (жергиликтүүгө караганда эки кг көп).
- ◆ Аары бүлөнүн курамы чоң болсо да ройго чыкпайт.
- ◆ Ооруларга туруктуу (башка жергиликтүү аарыларда ваароз, варроатоз, акарапидоз илдеттер кездешет).

Мен өзүм көп жылдардан бери бал аары багып келем. Аары багууну ийне-жибине чейин билем деп жүрчүмүн, бирок "Карпат" породасы боюнча түшүнүгүм жок болчу. Ушул жаңылыкты үйрөнүшүм керек деген ой келди жана бул мүмкүнчүлүктү колдон чыгарбайын деп чечим чыгардым. Ошол күндөн тартып бир жуманын ичинде айылыбыздагы бал аарычылыкка кызыккан 16 адамдан турган топ түздүм. Долбоордун тренер-консультанттары Араббой Хамдамов жана Эмил Акматов акелер бизди долбоордун шарттары менен тааныштырып, тажрыйба алмашуулар, окутуулар болуорун айтышты. Бул шарттарды уккандан кийин аябай кубандым. Себеби эгер ошол аарыларды өзүм сатып алсам кымбат түшмөк жана окуулар болбосо жаңы породаны жоготуп алышым мүмкүн эле.

алганга жетиштик. Ошентип аларды көзөмөлдөп отуруп, август айынын биринчи жумасында 2-жолу бал тартуу болду. Бул жолу ар биринен 7 кгдан бал алдык.

2019-жылдын кышында кар көп болгондуктан жаздын биринчи айы да суук болду. Анын натыйжасында аарылардын жарымы кырылып калды! Ошондой болгонуна карабай аларды тез көбөйүүсү себеп болуп, апрель айынын жетисинде аларды бөлүү жолу менен кайра 20 үй-бүлө кылып кайра калыбына келтирдим. Аларды жайлоого көчүрүүдөн мурда биздин топко "Корпустуу ящиктер" жөнүндө окуу өткөрүштү. Окууда Кадыров Азизбек өзүнүн тажрыйбасынан мисал келтирди. Корпустуу ящиктер бал аарылар үчүн эң идеалдуу болоорун айтып, окутуп кетти. Анын айтуусу боюнча бул бал челектерди колдонууда бал тартууга кеткен чыгымдар болбойт. Балдын сатыы жогору болот, балды тартуу/качкадан кийинки аарылардагы стресс байкалбайт экен. Мен багып жүргөн аарылар стресстен чыгып кайра иш баштоосуна 10-12 күн кетет жана ал учурда бал чогултпашын билчүмүн.

Экинчи сезондо карпат аарылары адаптация болгондуктанбы тезинен качкага даяр болушту. Ошентип июндун башында качка жасадык, анда ар бир үй-бүлөдөн

8 кгдан бал алган болсок, экинчи качка 28-июлда болду. Ар бир үй-бүлөдөн 9 кгдан бал алдык. Жогоруда айтып өткөндөй аарылардын кубаттуулугу жакшы эле. Ошондуктан аларды көчүрүп келгенден кийин да ар-бир үй-бүлөдөн 4 кгдан бал сүзүп алдык. Менин алган пайдамды жана аарылардын абалын көргөн топтун башка мүчөлөрү дагы ушул аарылардан алууну пландап алышты. Мен болсо өзүмдөгү аарыларды корпустуу ящиктер менен алмаштырууну пландап жатам.

Төмөндө экономикалык анализ чыгарып көрдүк.

"Карпат" породасындагы аарылар балды көп чогултат.

– Жалпысынан жаңы карпат породасындагы аарылардан 88 750 сом таза пайда көрдүк деп айтсак болот. Ал эми мурдагы жергиликтүү породадан 52 750 сом пайда таптым, жалпы 36 000 миң айырмачылык чыкты. Мен бул бизнести башкаларга да сунуштап кетет элем, башка аары багуучу фермерлерге ушул породаны көбөйтүп сатам деп ойлойм жана алар да сурап жатышат.

Бул иш-чаралар «Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорундагы туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо» долбоорунун алкагында "FSDS" Туруктуу өнүгүүнүн сунуштары уюмунун колдоосу менен, Жалал-Абад регионалдык Айылдык консультациялык кызматы тарабынан аткарылууда.

Осмоналы ХАЙРУЛЛАЕВ, Ала-Бука району.

Экономикалык анализ.

Чыгашалар	Канча жолу/ канча сомдон	Сумма/ сом	Пайдалар	Сумма/сом	Таза пайда
Качка 2018	2/ 750	1500	2 жолку качкадан 15 кг бал алынган. Жалпы 15x20=300 аны 200 сомдон саттык 300x200=60000	60000-27625	=32375
Качка 2019	3/750	2250	3/9+8+4 = 21 x 20 = 420 x 200	84000-27625	=56375
Суц вакцина	120/100	12000			
Жол үчүн	2/4800	9600			
Проверка	10/350	3500			
Кызмат акысы	2/10000	20000			
Кышкы даярдык	20/320	6400			
ЖАЛПЫ:		55250/2=	27625		88750

Ал эми мурдагы жергиликтүү бал аарылардан алынган пайдаларды эсептеп көрөбүз:

Чыгашалар	Канча жолу/ канча сомдон	Сумма/ сом	Пайдалар	Сумма/сом	Таза пайда
Качка 2018	2/ 750	1500	2 жолку качкадан 11 кг бал алынган. Жалпы 11x20=220 аны 200 сомдон саттык 220x200 = 44 000	44000-27625	=16375
Качка 2019	3/750	2250	9+7=16x20=320x200	=64000-27625	=36375
Суц вакцина	120/100	12000			
Жол үчүн	2/4800	9600			
Проверка	10/350	3500			
Кызмат акысы	2/10000	20000			
Кышкы даярдык	20/320	6400			
ЖАЛПЫ:		55250/2=	27625		52750

